

Yleisesitys muoti- ja designalan keskeisestä juridiikasta

Emilia Hodge – Heidi Härkönen

Muotioikeus

Edita Lakitieto 2024. 473 sivua.

1. Aluksi

Heikki Halila on todennut, että suomenkielisten yleisesitysten ja oppikirjojen kirjoittamista pidetään vähämerkityksellisenä akateemisia meriittejä arvioitaessa.¹ Tutkija Heidi Härkönen ja asianajaja Emilia Hodge ovat kuitenkin kirjoittaneet kunnianhimoisen muotioikeuden yleisesityksen, joka soveltuu oppikirjaksi.

Emilia Hodge on kokenut asianajaja immateriaalioikeus-, kuluttaja-, tietosuoja- ja markkinointijuridiikan alalla. Hän on toiminut muun muassa Lumenta-konsernin lakimiehenä ja edustanut useita muoti- ja design-alan toimijoita. Hänen osaamisensa on palkittu useilla kotimaisilla ja kansainvälisillä palkinnoilla. Hodge oli juridisena neuvonantajana työ- ja elinkeinoministeriön Kiertotalous kuluttajakaupassa -hankkeessa.

Heidi Härkönen on oikeustieteen tohtori ja varatuomari, joka toimii tutkijatohtorina Turun yliopistossa sekä IPRinfo-lehden päätoimittajana. Härkösen artikkeliväitöskirja tarkastelee tekijänoikeutta kestäväen kehityksen näkökulmasta.² Heidi Härkönen on myös yksi kansainvälisen muotioikeuden käsikirjan kirjoittajista. Teos ilmestyy tänä vuonna.³ Härkönen on myös julkaissut useita vertaisarvioituja oikeustieteellisiä artikkeleja, jotka käsittelevät aiheita digitaalisesta designista piratismiin.⁴

* *Maria Rehbinder*, lakimies, Taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu, Aalto-yliopisto.

1. Heikki Halila, Oikeustieteen kansallisuus ja kansainvälisyys. *Lakimies* 2/2024, s. 304–307.
2. Heidi Härkönen, Fashion and Copyright: Protection as a Tool to Foster Sustainable Development. Lapin yliopisto 2021 osoitteessa <https://lauda.ulapland.fi/handle/10024/64810>.
3. Ks. Heidi Härkönen, The Impact of Artificial Intelligence on the Fashion Sector: a Moral Rights Perspective, luku 36 teoksessa Eleanor Rosati – Irene Calboli (eds), *Handbook of Fashion Law*. Oxford University Press 2024.
4. Heidi Härkönen, Fashion piracy and artificial intelligence – does the new creative environment come with new copyright issues? *Journal of Intellectual Property Law & Practice* 15(3) 2020, s. 163–172 osoitteessa <https://doi.org/10.1093/jiplp/jpaa021> ja Heidi Härkönen, Muoti

Muotioikeuden yhdistys on vuodesta 2014 lähtien järjestänyt luento- ja keskustelutilaisuuksia oikeuden eri aloilta, kuten tekstiilien kierrätyksen juridiikasta ja tekoälystä. Heidi Härkönen on toiminut yhdistyksen perustajana ja puheenjohtajana ja Emilia Hodge hallituksen puheenjohtajana. Muissa Pohjoismaissa muotioikeuden alan toiminta on alkanut myöhemmin kuin Suomessa. Ruotsissa ensimmäinen muotioikeuden konferenssi järjestettiin keväällä 2024.

Muotioikeus käsittelee useita oikeudenaloja, ja se voidaankin mieltää temaatiseksi kokonaisuudeksi tai käytännön oikeudenalaksi. Muotioikeudelliselle tarkastelulle leimallista on vertaileva oikeustiede, erityisesti silloin, kun kansallisen lainsäädännön taustalla on kansainvälisiä sopimuksia tai EU-oikeudellista sääntelyä. Kirja tarkastelee eurooppalaista sääntelyä ja Suomen lainsäädäntöä, mutta erityisesti yhdysvaltalaisen immateriaalioikeuden poikkeavat käytännöt mainitaan eri yhteyksissä, sillä muotiteollisuus on globaali toimiala, jossa tulee huomioida myös eri maiden suojamuotojen ja rekisteröinnin erot. Kirjoittajat toivovat myös jatkokirjoituksia muotioikeuden teemoista. Erityisen relevanttina näen Yhdysvaltojen eri immateriaalioikeuksien rekisteröintien hyödyntämisen. Kun otetaan huomioon Yhdysvaltojen merkitys globaalissa taloudessa, tämä olisi jatkokirjoituksille teema, josta luovan alan toimijat hyötyisivät.

Ensimmäinen muotioikeuden opintokokonaisuus syntyi vuonna 2006 Fordhamin yliopistossa Yhdysvalloissa, ja seuraajia koulutuksentarjoajina ovat esimerkiksi Milano Fashion Institute ja London College of Fashion. Suomessa muotioikeuden opintojakso on ollut tarjolla Turun yliopistossa syksystä 2024 alkaen.

Design- ja muotioikeuden loukkausväitteitä ja oikeusriitoja käsitellään julkisuudessa, ja vaikuttaa siltä, että yleinen kiinnostus muotioikeuden kysymyksiin on laajaa. Loukkausväitteitä koskevassa tiedotusvälineiden kirjoittelussa ei useinkaan selvitetä väitteiden juridisista perustaa tai juridisen perustelun puutteellisuutta, ja kirja palvelisikin myös julkista keskustelua ja muotioikeudesta kirjoittavia journalisteja. Iittalan uuden logon ympärillä käyty keskustelu on yksi tällainen julkisuudessa ollut loukkausväite, jonka oikeudelliset reunaehdot käsitellään kirjassa.

2. Kirjan rakenne ja esitystapa

Kirja jakautuu kokonaisuuksiin, jotka on otsikoitu Brändi, luovuus ja yksinoikeudet, Tuotanto, jakelu ja kaupallinen yhteistyö, Markkinointi ja tuotteiden myynti, Kiertotalous – kestävä muotialan liiketoimintaa sekä Työkalut. Alalu-

tekijänoikeudellisena teoksena: näkökulmia teoskynnykseen ja kopiointiin. Defensor Legis 6/20218, s. 908–922.

kujen lopussa olevat osiot (Inspiroidu, suunnittele ja toteuta) antavat käsittelyyn sääntelyyn liittyviä ohjeita käytännön toteuttamiseen. Kirjassa käsiteltävien kokonaisuuksien monilukuisuus peilaa sitä, miten monipuolista juridista osaamista yritystoiminta muotialalla edellyttää.

Muotioikeus-kirjan näkökulma on liiketoiminnan tai prosessien luonteessa ja niiden ilmiöissä sekä mahdollisissa haasteissa. Kirja pyrkii opastamaan riskienhallintalähtöiseen ajatteluun. Kirjan tarkastelutapa, jossa eri oikeudenalat käsitellään tietyn ilmiön yhteydessä, auttaa ymmärtämään tiettyyn ilmiöön kohdistuvaa eri alojen säännösten kokonaisuutta. Myös sisäisillä viittauksilla opastetaan lukijaa siihen, että asiaan liittyviä seikkoja käsitellään kirjan toisissa osioissa. Huolelliset lähdeviitteet ja laaja oikeustapausten käsittely syventävät kirjan käytännön juristin työtä palvelevaa esitystapaa.

Muotioikeuden oikeustapaukset käsittelevät usein teosten ja tavaramerkkien visuaalista ilmenemistä, ja kirjassa on runsas yksinoikeuksia selventävien oikeustapausten kuvitus. Kuvaesimerkein käsitellään esimerkiksi ne seikat, joita tavaramerkin sekaannusvaaran syntyminen edellyttää. Yksinoikeuden rekisteröinnin suunnittelua selvennetään kuvaesimerkein, tavaramerkin osalta muun muassa sijaintimerkkejä, kuviomerkkejä ja väritavaramerkkejä selventäen.

Kirjan oikeudellinen analyysi nojaa Euroopan unionin tuomioistuimen ratkaisukäytäntöön, ja kirjassa osoitetaan siitä poikkeavien kansallisten käytäntöjen ongelmakohtia. Vaikka kirjan kohdeyleisönä ovat myös muut kuin juristit, ei kirjassa kuitenkaan sorruta yksinkertaistamaan tai jättämään pois tärkeitä EU-oikeuden yksityiskohtia.

3. Kirjan sisällöstä

Kirjan pääpaino on immateriaalioikeuksissa, markkinointi- ja kuluttajakaupan juridiikassa, tietosuoja-asioissa sekä keskeisissä luovan työn kaupallistamisen sopimusoikeudellisissa kysymyksissä. Tulossa olevat uudistukset lainsäädäntöön ja digitaalinen muoti, tekoälyn vaikutus muotialaan sekä voimistuvat kestävyys- ja vastuullisuusvaatimukset on huomioitu ajankohtaisessa sisällössä.

Tavaramerkin ja brändin käsittelyn avaa luku Tavaramerkki brändin omistuksen, puolustamisen ja arvon kannalta. Varhaisen rekisteröinnin arvon korostaminen on tärkeää, sillä liian usein törmää yrityksiin, jotka ovat aloittaneet brändin rakentamisen ilman sen juridista kivijalkaa, tavaramerkkirekisteröintiä. Kirja esittelee myös Euroopan unionin teollisoikeuksien viraston (EUIPO) tuen pienille ja keskisuurille yrityksille rekisteröintikustannuksiin.

Kirja esittelee tyypillisimmät tavarat, palvelut ja niiden luokat, jotka on syytä huomioda muotialan tavaramerkkihakemuksessa. Tavaramerkin ja brändin

osalta käsitellään rekisteröinnin edellytykset ja esteet, sekaannusvaara, rinnakkaiselosopimukset, sukunimen käyttö tavaramerkkinä, tavaramerkin käytön osoittaminen sekä toiminimi ja domain-nimi brändin suojan täydentäjinä.

Muotialan toimijoita neuvotaan laatimaan prosessi sille, miten suunnitellaan uusien aihetunnisteiden (hashtag) ja avainsanojen (keywords) käyttöönotto sekä kartoitetaan niiden käyttöön liittyvät tavaramerkit, sillä tavaramerkin luvaton käyttöä voi olla aihetunnisteen tai avainsanan käyttö elinkeinotoimintaan liittyvässä mainonnassa ja markkinoinnissa.

Sopimatonta menettelyä elinkeinotoiminnassa käsittelevässä luvussa tarkastellaan Käärijä-ilmioitä esimerkkinä käyttämällä kysymystä siitä, voiko markkinointitrendiin osallistuessaan syyllistyä hyvän tavan vastaiseen menettelyyn. Tekijänoikeutta käsitellään kokonaisuuksissa Tekijänoikeus: yksinoikeus omaperäiseen muotiluomukseen, Oikeudet muotivalokuvaan ja Muotinäytöksiin liittyviä tekijänoikeuskysymyksiä.

Kirjassa käsitellään laajasti vuonna 2019 annettua Cofemel-ratkaisua.⁵ Euroopan unionin tuomioistuimen vahvistama teoslajien yhtenevä omaperäisyysstandardi vaikuttaa monella eri tavalla muodin tekijänoikeuden ja mallioikeuden tarkasteluun.⁶ Tekijänoikeusneuvosto on lausunnossaan TN 2023:3 viitannut Cofemel-ratkaisuun ja muuttanut aikaisempaa lausuntolinjaansa, jossa käyttötaiteen omaperäisyydelle asetettiin muita teoslajeja korkeampi omaperäisyyden vaatimus.

Silloin kun vaatteet ja asusteet saavat tekijänoikeussuojaa, on tekijällä oikeus tulla nimetyksi hyvän tavan mukaisesti. Kirjoittajat esittävät tämän korostavan tarvetta sopia tekijän nimen ilmoittamisesta tai nimen ilmoittamisesta luopumisesta laadultaan ja laajuudeltaan selkeästi suunnittelijan ja yrityksen välisessä sopimuksessa.

Luvussa Mallioikeuden ja tekijänoikeuden kaksoissuoja käsitellään ristiriitaa malliasetuksen ja Cofemel-ratkaisun välillä. Malliasetuksen 96(2) artiklassa on todettu, että suojattu malli voi saada myös tekijänoikeussuojaa ja että kukin jäsenvaltio voi määritellä tällaisen suojan edellytykset ja vaadittavan omaperäisyyden.⁷ Malliasetuksen johdantolauseessa 32 on todettu tämän johtuvan siitä, että tekijänoikeutta koskevaa lainsäädäntöä ei ole jäsenvaltioissa yhdenmukaistettu. Cofemel-tapausta koskevassa julkisasiamiehen ratkaisuehdotuksessa todettiin, että jäsenvaltioiden vapaus määritellä omaperäisyys koski aikaa ennen EU:n omaperäisyysstandardin harmonisointia.⁸

5. Euroopan unionin tuomioistuimen ratkaisu C-683/17 Cofemel, ECLI:EU:C:2019:721.

6. C-683/17 Cofemel, C-833/18 Brompton, ECLI:EU:C:2020:461 ja C-168/09 Flos, ECLI:EU:C:2011:29.

7. Neuvoston asetus (EY) N:o 6/2002, annettu 12 päivänä joulukuuta 2001, yhteisömallista. EYVL L 3, 5.1.2002, s. 1–24.

8. Julkisasiamies Szpunarin ratkaisuehdotus asiassa C-683/17 Cofemel, kohdat 37, 38 ja 40.

Korostan neuvontatyössäni rekisteröidyn mallioikeuden hyötyjä suhteessa tulkinnanvaraiseen ja siten epävarmaan tekijänoikeudelliseen suojaan. Kirjoittajat toteavatkin, että mallin rekisteröinti tarjoaa dokumentoinnin mallisuojan olemassaolosta ja prosessuaalisesti mallioikeusloukkauksen toteennäyttäminen voi olla yksinkertaisempaa kuin tekijänoikeuden loukkauksen todistaminen. Mallioikeus: yksilöllisen ja uuden muotoilun suojaakeino -luvussa mallioikeus saakin ansaitsemansa painoarvon.

Kiertotalous mahdollistaa kestäväen muotialan toiminnan -luvussa käsitellään käytettyjen tavaroiden myyntiin, korjaustoimintaan ja alihankkijoiden käyttöön kiertotalousprojektissa liittyvää sääntelyä sekä jätelainsäädännön näkökulmaa kierrätykseen.

Kiertotalous: Tekijän levitysoikeuden sammuminen ja teoskappaleen “upcycling” -luvussa käsitellään tekijänoikeusneuvoston lausuntoa TN 2021:9 (Astiakorut ja tekijänoikeus). Lausunnossa tekijänoikeusneuvosto katsoi, ettei astioiden levitysoikeus ollut rauennut ja siten rikkoutuneen astian palasten käyttö koruina liiketoiminnassa oli tekijänoikeuslain vastaista toimintaa. Lausunnossa tekijänoikeusneuvosto vetosi ratkaisuun Art & Allposters, jossa levitysoikeuden ei katsottu rauenneen, koska teoskappaleita oli muutettu siirtämällä teoskappale kemiallisen prosessin avulla alustalta toiselle.⁹

Kiertotalouden mahdollistamisen näkökulma on osa julkaistua eriävää mielipidettäni lausuntoon. Tekijänoikeusneuvoston lausuntoa on käsitelty huolellisesti astian ja astiakorujen kuvan kera ja luvussa on referoitu oikeustieteellisiä artikkeleita, joissa on päädytty eriävän mielipiteen kannalle sekä tekijänoikeudellisten että ympäristönäkökulmien osalta.¹⁰ Kirjoittajat myös toteavat, että Saksasta, Alankomaista ja Yhdysvalloista löytyy oikeuskäytäntöä, jossa huomioidaan levitysoikeuden sammuminen kiertotalouden mahdollistajana.

Kirjan Työkalut-osiossa on sopimusehtojen esimerkkejä, sopimusmalleja ja sopimusten sisältöesimerkkejä sekä erilaisia listauksia lukijan käyttöön. Tavaramerkin käytön dokumentointi ja käyttönäytön kerääminen ovat tyypillisesti tehtäviä, joita yrityksen viestinnästä vastaavien tulee osata huomioida. Näytön keräämistä helpottaa kirjan kattava lista siitä, mitä kaikkea materiaalia käyttönäytön kerääminen voi koskea.

Kirjan vaikuttajamarkkinointia koskeva luku ja Työkalut-osiossa oleva vaikuttajamarkkinointia koskeva sopimusmalli antavat eväät tämän toiminnan osaluon laadun ja tavoitteiden saavuttamiselle. Sopimusmallissa vaikuttaja muun muassa sitoutuu seuraamaan Kilpailu- ja kuluttajaviraston ohjeistusta.¹¹

9. Euroopan unionin tuomioistuimen ratkaisu C-419/13 Art & Allposters, ECLI:EU:C:2015:27.

10. Péter Mezei – Heidi Härkönen, Monopolising trash: A critical analysis of upcycling under Finnish and EU copyright law. *Journal of Intellectual Property Law & Practise* 18(5) 2023, s. 360–366.

11. Kilpailu- ja kuluttajavirasto, Kuluttaja-asiamiehen linjaukset Vaikuttajamarkkinointi sosiaalisessa mediassa (2019) ja Markkinointiarjaisat (2011), tarkistettu 2015.

4. Lopuksi

Kirjan erityisenä antina nostaisin esille immateriaalioikeuksien kaupallisen hyödyntämisen tarkastelun osana EU:n kestävyystavoitteiden ja vihreän siirtymän mahdollistamista. Tekijänoikeudellisessa keskustelussa tekijänoikeuslaki nähdään usein muista perusoikeuksista irrallisena lakina. Esimerkiksi Suomen Tekijänoikeudellisen Yhdistyksen tilaisuuksissa tekijänoikeuden suhde muihin perusoikeuksiin ei ole ollut aiheena, ja tekijänoikeusneuvoston tehtäväksi on tekijänoikeuslain 55 §:ssä rajattu lausuntojen antaminen tämän lain soveltamisesta. Tämän rajauksen ei tulisi estää ympäristönäkökohtien huomioimista tekijänoikeuslain soveltamisessa silloin, kun tekijänoikeudellisessa tarkastelussa on perustellusti mahdollisuus päätyä erilaisiin tulkintoihin. Oikeustieteen opetuksessa kestäväällä kehityksellä vaikuttaisi olevan jo keskeinen sija, ja EU-oikeus antaa useita argumentteja kestäväen kehityksen huomioimiseen.¹²

Kysymyksiin luovan työn kaupallistamisesta löytyy vastauksia ja lähteitä tästä käsikirjasta, jota suosittelen luovan alan tekijöille, immateriaalioikeuksia hyödyntäville yrityksille ja näitä tahoja neuvoville lakimiehille sekä muille asiantuntijoille, kuten viestinnän ja innovaatiotoiminnan piirissä toimiville henkilöille. Oppikirjana teos olisi inspiroiva, ja uskon, että tämän kirjan ääreen en olisi nu kahtanut Porthanian kirjastossa.

Maria Rehbinder

12. Professori Tuula Linna, Vuoden opettajan puhe. Inter Vivos 2/2024. Kestävä kehitys on eettinen päämäärä, joka tulee ottaa huomioon poikkileikkaavasti kaikilla (oikeuden)aloilla.